

REPERE PRIVIND COOPERAREA UE – SUA ÎN DOMENIUL ȘTIINȚEI ȘI TEHNOLOGIEI

Ecaterina STĂNCULESCU¹

Rezumat

Prezentul articol evidențiază cele mai importante aspecte referitoare la cooperarea dintre Uniunea Europeană și SUA, în domeniul științei și tehnologiei. Autorul analizează cele mai recente date disponibile privind preocupările ambelor părți în acest sector, principalele direcții de acțiune din prezent și direcții viitoare ale colaborării tehnico-științifică dintre UE și SUA. Totodată, examinează abordarea comună a principalelor provocări globale și posibilele beneficii rezultate din această cooperare. Lucrarea relevă că atât UE, prin programele sale fundamentale în domeniul cercetării-dezvoltării-inovării (CDI), Orizont 2020 și programul Euratom, cât și SUA, ale cărei preocupări din aria cercetării științifico-tehnice se reflectă cel mai bine în Strategia de Inovare Americană, lansată în 2009, doresc lărgirea spectrului de domenii abordate în această colaborare. România, în calitate de stat membru al UE, ar putea beneficia de cadrul de cooperare existent între cele două părți, deși fructificarea acestei oportunități rămâne, cel puțin deocamdată, doar un deziderat.

Cuvinte cheie: Uniunea Europeană, SUA, România, cooperare, cercetare-dezvoltare-inovare (CDI), provocări globale

Clasificare JEL: F5, O3

¹ Doctor în economie, cercetător științific gradul I, Institutul de Economie Mondială, Academia Română, București, E-mail: estanculescu@yahoo.com.

1. Priorități privind abordarea marilor provocări în domeniul cercetării-dezvoltării-inovării (CDI) în SUA și UE

SUA și UE sunt printre primele cinci mari puteri pe plan mondial din punct de vedere al cercetării-dezvoltării și inovării (CDI). În ediția din 2015 a Indicelui Global al Inovării (Global Innovation Index, GII 2015), SUA ocupa locul al cincilea, în timp ce în Tabloul de bord al Uniunii inovării (Innovation Union Scoreboard 2015, EC 2015), aceasta se plasa pe locul al doilea. Ca entitate, UE s-a poziționat pe locul al patrulea în ultimul clasament dintre cele două enumerate.

Diferențele dintre cele două clasamente decurg din măsurarea prin indici diferiți ai gradului de inovare ai diferitelor state. Trebuie subliniat că SUA și UE, alături de Japonia, Coreea de Sud, Canada, Australia și, în perioada recentă, China (în special în ceea ce privește ritmul de dezvoltare în domeniu), sunt cele mai importante forțe în sfera cercetării-dezvoltării și inovării pe plan mondial. În SUA, intensitatea cercetării-dezvoltării² era de 2,77% din PIB în anul 2014, în timp ce în UE se ridica la 2,04% din PIB.

SUA constituie principalul partener al Uniunii în domeniul CDI,³ deși acesta devansează UE prin prisma mai multor indicatori (EC, 2010). Printre domeniile majore care ar beneficia de o colaborare cu SUA în sfera CDI se numără: sănătatea (siguranța cetățenilor și e-Sănătatea), energia curată (exploatarea și decarbonizarea gazelor naturale), cercetările marine și noile materiale.

SUA reprezintă singurul partener al UE în domeniul unei societăți sigure, care asigură o gamă largă de cercetări, mergând de la investigarea modului în care pot fi controlate fenomenele meteo extreme, până la creșterea capacității de siguranță a clădirilor și prevenirea conflictelor civile.

SUA este un partener „de cursă lungă” pentru Uniunea Europeană, cu relații oficializate încă din 1990, odată cu adoptarea Declarației Transatlantice (EC, 2014b). La summit-ul UE-SUA din 2007, Declarația privind Consolidarea Integrării și Creșterii Economice Transatlantice a pus bazele unei agende de dialog pentru creștere economică. De atunci, Consiliul Economic Transatlantic a devenit primul forum de dialog economic dintre UE și SUA. În data de 13 februarie 2013, cele două părți au anunțat lansarea negocierilor asupra Parteneriatului Transatlantic pentru Comerț și Investiții (TTIP), în curs de desfășurare, Parteneriat care poate facilita și colaborarea în CDI.

Cooperarea în domeniul CDI dintre cele două părți este guvernată de Acordul pentru Cooperare Științifică și Tehnologică, care a fost semnat în 1998 și reînnoit până acum de trei ori, de fiecare dată pentru cinci ani. În iunie 2013, Comisia a publicat o revizuire independentă a acordului curent.

² Calculată ca raport între cheltuielile totale de *cercetare-dezvoltare* și produsul intern brut.

³ La nivelul anului 2014, 17 din cele 29 de propuneri de colaborare externă la programul Orizont 2020 au fost din SUA (EC, 2014a).

Euratom și SUA au semnat Acordul bilateral de cooperare privind cercetările din domeniul energiei obținute prin fuziune nucleară în 2001. SUA împreună cu Euratom sunt membre ale proiectului ITER⁴.

În domeniul fisiunii nucleare, Euratom și SUA au semnat două Aranjamente privind Schimburile Tehnice și Cooperarea, unul pe domeniul cercetării tehnologice nucleare și unul pe cercetarea relativă la siguranța nucleară. Ambele părți sunt membre ale celui de-al patrulea Forum Tehnic Internațional pentru Generatorul de Putere (IGTC IV)⁵.

În 2014, în SUA, intensitatea în cercetare-dezvoltare (CD), măsurată prin ponderea cheltuielilor interne brute pentru CD în PIB, era estimată la 2,8%, comparativ cu obiectivul de 3%. Ponderea sectorului CD privat în totalul cheltuielilor CD era de 60%, iar cota sectorului public era de 33,4% (GII 2015).

În ceea ce privește bugetul pentru știință pentru anul financiar 2014, un Acord prezentat Congresului SUA în decembrie 2013 a prevăzut o creștere a cheltuielilor relative la inovare și cercetare la un număr de departamente și agenții guvernamentale, peste nivelul din 2013. De exemplu, Fundația Națională pentru Știință, Departamentul de Știință al Oficiului pentru Energie și Institutul Național de Standarde și Tehnologie au primit fonduri mai mari, creșterea acestora fiind cuprinsă între 4,2% și 10,4%.

Provocările majore ale secolului 21 reprezintă o parte centrală a modernizării Strategiei de Inovare Americană lansată de Președintele Obama în 2009, care are ca scop detalierea modului în care colaborarea dintre cetățenii americani, mediul de afaceri și administrație poate asigura o creștere economică continuă și rapidă.

Înnoirea Strategiei Inovării se concentrează pe **trei domenii principale**: educație, cercetare științifică și infrastructură. Planul prezidențial pentru știință și inovare a promis să dubleze bugetul Fundației Naționale pentru Știință la orizontul anului 2017. În plus, președintele Obama a apelat la fundații, universități, mediul de afaceri și reprezentanții organizațiilor umanitare, astfel încât acestea să se angajeze în abordarea următoarelor provocări majore ale secolului 21:

- în sănătate, inițiativa „Creierul” urmărește revoluționarea înțelegerii minții umane;

⁴ ITER (acronim de la International Thermonuclear Experimental Reactor) este un mega-proiect internațional de cercetare și inginerie a fuziunii nucleare, adiacent infrastructurii Cadarache din sudul Franței. Proiectul ITER are drept scop tranziția mult-așteptată de la studii experimentale asupra plasmei în fizică, la producerea de electricitate la scară largă în centrale de energie nucleară de fuziune.

⁵ International Generator Technical Community (comunitate tehnică fără frontiere pentru construirea unui generator de mare putere), disponibil online la: <http://www.generatortechnicalforum.org/>.

- o altă mare provocare o reprezintă „Salvarea Vieții la Naștere”, care are ca obiectiv sprijinirea femeilor însărcinate și a nou-născuților din comunitățile sărace și cu resurse limitate;
- în termenii politicii energetice, marea provocare „SunShot” urmărește să facă prețul energiei solare competitiv cu cel al energiei pe bază de cărbune;
- în plus, marea provocare „EV oriunde” (electrical vehicles everywhere) vizează ca autovehiculele electrice să devină la fel de accesibile ca preț și întreținere cum sunt astăzi autovehiculele cu benzină/motorină;
- guvernul federal american și-a asumat, de asemenea, o mare provocare în ceea ce privește spațiul cosmic, denumită „Asteroizi”, care urmărește să reducă amenințările venite din cosmos pentru populația Pământului.

În concluzie, asumând că o comparație cu planurile guvernamentale federale este validă, provocări majore similare au fost identificate în **sănătate și energie** de către SUA, China, India și Uniunea Europeană. Totuși anumite provocări, cum ar fi **cercetarea asteroizilor, sau promovarea abilităților profesionale și educației** nu au fost incluse în programul UE Orizont 2020. Aceasta explică în parte dorința UE de a coopera cu SUA, China și India, în special în aceste domenii.

2. Situația actuală a colaborării UE-SUA în domeniul CDI

În februarie 2014, entitățile americane participaseră de 486 de ori la Programul-Cadru 7 (FP 7), semnând acorduri în valoare de 76,4 milioane de euro (EC 2014b, p. 61). Distribuția instituțiilor americane participante pe subprograme la FP 7 este prezentată în **Graficul 1**.

Un proiect FP7 în curs de desfășurare este BILAT EU – US (în prezent BILAT USA 2.0)⁶, al cărui scop îl constituie examinarea domeniilor relative la condițiile-cadru pentru cooperare (spre exemplu, drepturile de proprietate intelectuală, finanțarea participanților din SUA la programele comune de cooperare în domeniul CD, problemele contractuale, problemele financiare și de raportare care includ auditul, regulile de participare, schemele de cooperare, transferul de tehnologii și cunoștințe inovatoare, mobilitatea transatlantică etc.).

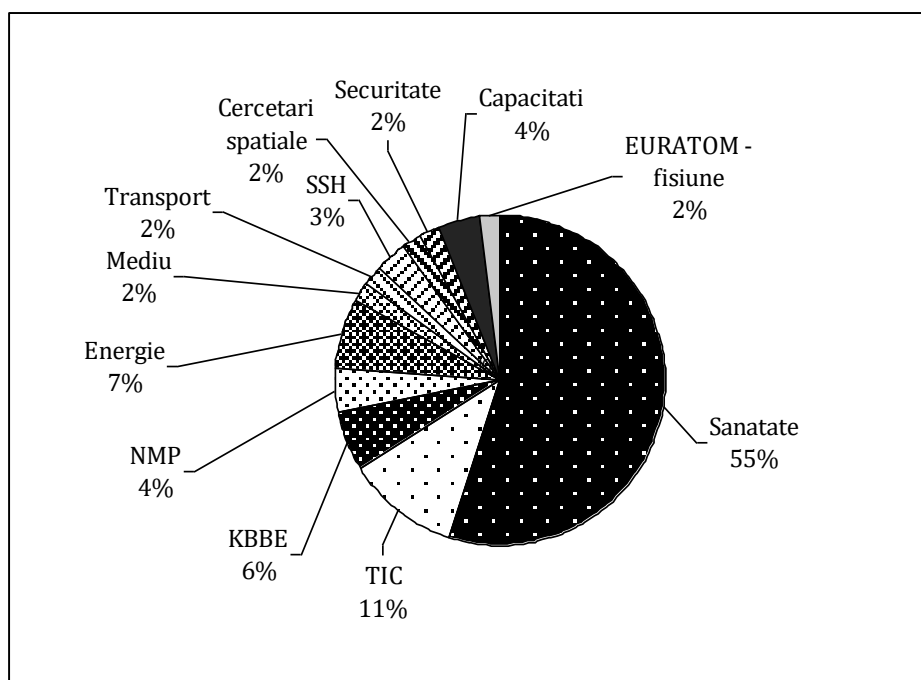
În data de 13 noiembrie 2015, în cadrul proiectului Bilat USA 2.0 (Bilat USA 2.0, 2015) a avut loc o conferință a factorilor responsabili cu politica CDI la nivel înalt din SUA și UE,⁷ la care au participat oameni de știință și experți americani și europeni, dezbaterile aducând în prim-plan importanța diplomației științifice și

⁶ <http://www.eusscienceandtechnology.eu/content/bilat-usa-20-project-incl-work-packages>

⁷ Conferința s-a intitulat „Noi frontiere în Diplomația Științifică – Oportunități pentru Cooperarea SUA-UE”.

domeniile cu potențial de cooperare între cele două părți ale Atlanticului. Principalele aspecte abordate s-au referit la cooperarea privind securitatea energetică, rolul diplomației științifice pentru energia transatlantică și acțiunile necesare în domeniul schimbărilor climatice; avansarea procesului diplomatic în domeniul cercetărilor medicale, în contextul provocărilor globale; noile frontiere în diplomația științifică UE-SUA (unde există o viziune comună, care sunt diferențele, ce potențial există pentru cooperarea viitoare).

Graficul 1: Ponderea diferitelor domenii științifice în totalul volumului valoric al participării SUA la Programul-Cadru 7 al UE

Notă: SSH – științe socio-economice și umaniste; NMP – Nano-științe, nano-tehnologii, materiale și noi tehnologii de producție; KBBE – Bio-economie bazată pe cunoaștere; TIC – Tehnologia informației și comunicațiilor.

Sursa: European Commission, 2014b.

Principala cooperare în domeniul cercetării fuziunii nucleare se desfășoară în cadrul acordului ITER-IO, susținut de Acordul de cooperare ca și cadru legal pentru implementarea a peste 206 de activități colaborative dintre parteneri europeni și americani. În ceea ce privește cooperarea în domeniul cercetării fisiunii nucleare, SUA a participat la 8 proiecte sub egida EURATOM FP7.

În contextul Acordului pentru Cooperare Științifică și Tehnologică, au fost încheiate Acorduri de Implementare dintre JRC (Joint Research Centre) și, respectiv, Administrația Națională Oceanică și Atmosferică a SUA (NOAA), în 2012, și cu Institutul Național pentru Standarde și Tehnologie a SUA (NIST), în 2013.

SUA a fost desemnată ca partener important de cooperare în primul program de lucru al Orizont 2020, în perioada 2014-2015 fiind încurajată cooperarea în domenii precum: cercetarea marină și arctică, sănătate, transporturi (inclusiv aeronautică), materii prime și materiale, TIC, energie și securitate. Cercetările comune din domeniul bio-tehnologiei ocupă, de asemenea, un loc important. Sunt în curs de consolidare sinergiile dintre cooperarea UE cu SUA și activitățile statelor membre, inclusiv prin Forumul Strategic pentru Cooperare Internațională (SFIC).

În fine, cooperarea în domeniul CDI cu SUA contribuie și la atingerea obiectivelor de politică externă a UE, cum ar fi obținerea unui angajament comun în probleme internaționale de factura Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului („Millenium Development Goals”) și a agendei de dezvoltare post-2015, sub egida Organizației Națiunilor Unite⁸.

În general, condițiile generale pentru cooperarea UE – SUA se îmbunătățesc continuu în diferitele programe-cadru, iar UE și SUA au căzut de acord de câțiva ani privind o deschidere reciprocă a anumitor părți din programele proprii, cum ar fi cercetările din domeniul sănătății.

Totodată, participarea la proiectele de bază constituie o trăsătură puternică a cooperării UE - SUA. În perioada recentă, însă, participanții americani au sesizat unele bariere în anumite părți ale Acordului de granturi pentru participarea SUA la programul Orizont 2020. La cea mai recentă întâlnire comună a Comitetului pentru Știință și Tehnologie dintre reprezentanții UE și SUA s-a convenit că este necesar un progres în înțelegerea reciprocă a problemelor legale, administrative și financiare ale Programului Orizont 2020 și ale principalelor programe americane.

3. Perspective ale cooperării UE – SUA în domeniul CDI

Bazată pe lucrările Grupului consultativ Comun (JCG) creat în cadrul acordului UE – SUA în domeniul CDI, cooperarea viitoare va aborda patru domenii prioritare:

- cercetări marine și arctice

SUA dispune de capacități substanțiale de cercetare în acest domeniu. Administrația Națională Oceanică și Atmosferică (NOAA) este cea mai mare organizație din lume de acest gen, având un buget anual de peste 5 miliarde USD. SUA are acces la ape/teritorii (inclusiv arctice) importante și și-a lansat noile strategii pentru oceane și spațiul arctic;

- cercetări în domeniul sănătății

⁸ A se consulta: <http://www.un.org/millenniumgoals/> și <http://www.un.org/en/ecosoc/about/mdg.shtml>.

Colaborarea de lungă durată dintre UE și SUA este dovedită de cooperarea strânsă în toate inițiativele multilaterale de cercetare pe care UE fie le-a inițiat, fie le-a continuat. Unele dintre ele sunt Consorțiul de cercetare pentru Boli Rare (IRDiRC)⁹ și Alianța Globală pentru Bolile Cronice (GACD)¹⁰. Cercetătorii americani vor continua să fie eligibili pentru a primi finanțare din partea UE în proiecte din cadrul Orizont 2020 – secțiunea Sănătate – în contrapartidă la finanțarea oferită participanților UE în cadrul unor programe SUA;

- cercetări în domeniul transporturilor

Principalul scop în cercetarea din domeniul transporturilor este rezolvarea provocărilor societale și urmărirea cerințelor de standardizare internațională. Beneficiul reciproc, stabilirea priorităților comune, cofinanțarea și atingerea masei critice prin cooperare la nivel de program sunt trăsăturile principale.

Cooperarea UE – SUA în cercetarea din domeniul transporturilor s-a lărgit continuu, acoperind activități de cercetare fundamentală și aplicativă pentru toate mijloacele de transport. Ariile de cooperare cuprind infrastructura, managementul traficului, siguranța șoselelor, logistica transportului de mărfuri din mediul urban și multe altele;

- cercetări în domeniul materiilor prime și materialelor/ materiilor prime deficitare/cercetări juridice și de siguranță în domeniul nanotehnologiilor/cercetări în domeniul sănătății și siguranței – nano-EHS¹¹)

Începută în 2011 în cadrul celei de-a treia Conferințe trilaterale UE-SUA-Japonia relative la Materialele Deficitare, orientarea cooperării UE-SUA în acest domeniu s-a lărgit odată cu tratativele privind Consiliul Economic Transatlantic-Parteneriatul de Acțiune în Inovare (TEC-IAP)¹².

În plus, vor fi urmărite următoarele domenii:

- cercetări energetice;
- tehnologii de viitor și emergente;
- e-infrastructuri;
- Euratom – fuziunea nucleară;
- Euratom – fisiunea nucleară.

Problematica asupra căreia s-a convenit în privința încurajării cooperării UE-SUA în cadrul programului Orizont 2020 în perioada 2014-2015 cuprinde:

- Dezvoltarea cercetărilor în Oceanul Atlantic pentru o mai bună exploatare a resurselor maritime;

- Susținerea inițiativelor de cooperare internațională în domeniul cercetării marine și a Oceanului Arctic: Alianța Oceanului Atlantic privind Cooperarea în domeniul Cercetării, cooperarea europeană în domeniul cercetării

⁹ A se consulta: <http://www.irdirc.org/>.

¹⁰ <http://www.gacd.org/>.

¹¹ Environment, health and safety

¹² http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/january/tradoc_147174.pdf.

polare, cooperarea internațională pentru infrastructurile de cercetare, infrastructuri de cercetare terestre în Oceanul Arctic, provocările privind bolile și amenințările întâmpinate de animalele acvatice de crescătorie, capacitatea de răspuns la poluarea marină cu petrol;

- Cercetări în domeniul medical: noi abordări pentru îmbunătățirea testării stării de sănătate a oamenilor;

- Cercetări în domeniul transporturilor privind sporirea nivelurilor de siguranță în transportul aerian european, reducerea impactului și costurilor transportului și serviciilor turistice în spațiile urbane;

- Cercetări în domeniul materialelor/ materiilor prime deficitare: modele lărgite de materiale, coordonarea de către UE a eforturilor internaționale privind siguranța nano-tehnologiilor, evaluarea impactului nano-materialelor asupra mediului, creșterea capacității de a evalua nano-siguranța, dialoguri și cooperări strategice internaționale cu statele și producătorii de materii prime, materiale noi pentru substituirea celor deficitare, noua generație de instrumente pentru managementul riscului în domeniul nano-materialelor;

- Cercetări în domeniul energetic: facilitarea decarbonizării sectorului energetic bazat pe combustibili fosili și a industriei intensive în energie prin CCS (captarea și stocarea carbonului); înțelegerea, prevenirea și rezolvarea impactului potențial negativ asupra mediului a explorării și exploatării gazelor de șist;

- Alte activități: cercetări și experimentări viitoare ale Internetului, infrastructuri de rețea 5G avansate pentru Internetul viitorului, tehnologii pentru inspectarea unui volum mare de date încărcate, dezvoltări în sectorul energiei nucleare și interacțiuni cu societatea, tehnologii generice micro- și nano-electronice, construirea și susținerea de parteneriate internaționale pentru dialogul cu țări cu venituri ridicate, sisteme de producție flexibile bazate pe echipamente integrate pentru reconfigurarea rapidă a mașinilor și roboților, tehnologii și echipamente de reutilizare și reproducere pentru managementul unui ciclu de viață sustenabil al produsului, rezolvarea malnutriției persoanelor în vârstă, managementul tehnologiilor de control și rezolvare a evenimentelor climatice negative și dezastrelor naturale, dezvoltarea unui scanner avansat non-invaziv, promovarea cercetărilor și inovărilor responsabile.

În ceea ce privește Programul Euratom, care completează ORIZONT 2020, trebuie subliniat că Planul de acțiune comun SUA - Euratom în domeniul cercetării fuziunii nucleare vizează rețeaua de programe și facilități internaționale pentru susținerea ITER, evaluarea costurilor și abordării fazei operaționale a ITER, cooperarea specifică în domeniul materialelor utilizate la reactoarele nucleare de fuziune, schemele de educație și pregătire profesională la nivel internațional, comunicarea către publicul larg a problemelor fuziunii nucleare, prin implicarea mediilor academice, a industriei și a laboratoarelor.

4. Concluzii din perspectiva oportunităților pentru România

În ceea ce privește România, pentru moment, se poate vorbi doar despre un cadru juridic al cooperării internaționale, constituit de parteneriatele și acordurile cu spectru larg (diferite domenii, inclusiv cel științifico-tehnic, însă cu precădere în plan declarativ) cu diferite state ale lumii, cele mai importante fiind cele cu SUA, China sau Japonia. Strategia Națională din domeniul CDI pentru perioada 2014-2020 (ST CDI 2020) precum și Hotărârea de Guvern nr. 583 din 22 iulie 2015 pentru aprobarea Planului național de cercetare-dezvoltare și inovare pentru perioada 2015-2020 (PNCDI III), prevăd, însă, măsuri realizabile, în principiu, pentru o viitoare colaborare internațională a instituțiilor și cercetătorilor din România.

Atât UE, cât și SUA sunt interesate în cea mai mare măsură de colaborarea în domeniul CDI, dar finanțarea cea mai importantă a acestei colaborări aparține Uniunii. Programele Orizont 2020 și Euratom sunt cele mai importante programe în care este prezentă și contribuția americană, în special în domenii de mare interes cum ar fi sănătatea, mediul și energia nucleară. De asemenea, trebuie apreciată preocuparea instituțiilor de cercetare americane într-un domeniu de interes și pentru UE, cum ar fi spațiul cosmic și asteroizii, care nu se regăsește în programe specifice la nivelul Uniunii.

Parteneriatul Transatlantic pentru Comerț și Investiții, negociat în prezent între UE și SUA, va oferi un cadru cuprinzător și pentru cercetare și inovare, având în vedere că, în cazul perfectării lui, oportunitățile de cooperare în CDI dintre cele două părți se vor multiplica atât la nivel macro cât și micro-economic. Aceste oportunități vor exista și pentru institutele de cercetare din România, în virtutea unor certe valori pe care le avem, mai ales în IT și sănătate.

Bibliografie

The Council of the EU. (1998). Council decision of 13 October 1998 concerning the conclusion of the *Agreement for scientific and technological cooperation between the European Community and the Government of the United States of America* (98/591/EC), disponibil online la:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31998D0591>.

European Commission. (EC 2014a). *The international dimension of research and innovation cooperation addressing the grand challenges in the global context*. May 2014, disponibil online la:

https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/expert-groups/eriab_final_policy_brief_international_R&I_cooperation.pdf.

European Commission. (EC 2014b). Commission Staff Working Document, Roadmaps for international cooperation, *Report on the implementation of the Strategy for*

- international cooperation in research and innovation*, Brussels, COM(2014)567 final, Brussels, 11.09.2014, disponibil online la:
http://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/annex_roadmaps_sep-2014.pdf
- European Commission. (EC 2015), *Innovation Union Scoreboard 2015*, disponibil online la:
http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf.
- European Commission. (EC 2010). *EUROPE 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, 3.3. 2010, disponibil online la:
<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
- Guvernul României. (2015), *HOTĂRÂRE nr. 583 din 22 iulie 2015 pentru aprobarea Planului național de cercetare-dezvoltare și inovare pentru perioada 2015-2020 (PNCDI III)*, disponibil online la:
http://uefiscdi.gov.ro/userfiles/file/legislatie/2015/HOT%C4%82R%C3%82RE%20nr_%20583%20din%2022%20iulie%202015.pdf.
- Johnson Cornell University, INSEAD (Institutul European pentru Administrarea Afacerilor), WIPO (World Intellectual Property Organization), *Global Innovation Index (GII) 2015*, 21 September 2015, disponibil online la:
<https://www.globalinnovationindex.org/content/page/GII-Home>
- Ministerul Educației Naționale (2014). *Strategia Națională de Cercetare, Dezvoltare și Inovare 2014-2020 (SN CDI 2020)*, Aprilie, disponibilă online la:
<http://www.research.ro/uploads/politici-cd/strategia-cdi-2014-2020/strategia-cdi-2020 -proiect-hg.pdf>.
- ***Bilat USA 2.0. (2015), *Bilateral Coordination of the Enhancement and Development of S&T Partnerships between the European Union and the United States of America*, "New Frontiers in Science Diplomacy-Opportunities for US-EU Cooperation", 28 September 2015, disponibil online la:
<http://transatlanticrelations.org/sites/default/files/BILAT%20USA%202%20Science%20Diplomacy%20Conference%20Report%20Final.pdf>.
- ****Transatlantic Declaration on EC-US Relations (Transatlantic Declaration 1990)*, 1990, disponibilă online la:
http://eeas.europa.eu/us/docs/trans_declaration_90_en.pdf.